

rodiny nebyl zařazen v programu (pouze zaměstnaná žena), a založení SPOK (1948) jako výraz aktivního přístupu k problematice rodiny.

Současná sociologie přistupuje k otázkám rodiny tradičně z pozic funkcionální analýzy: z hlediska funkce rodiny ve společnosti. Fišerová kriticky rozebírá funkcionální přístup k rodině, ukazuje na jeho nedostatky, které brání vidět rodinu jako rozpornou jednotku s vlastními zákonitostmi jejího vnitřního života. Ukazuje na nebezpečí mýtizace úlohy rodiny ve společnosti.

Autorka věnovala obsáhlou část svého výkladu „manželské rodině“ jako specifickému typu rodiny industriální společnosti; v této rovině pak je možno hovořit o rodinách různých společenských vrstev, kde existuje specifická situace, specifická kultura. Ukazuje, že i tento typ rodiny je ve své podstatě typem konfliktním. Zdroje konfliktů spatřuje mimo rodinu (prudké změny v širší společenské struktuře, konflikt zaměstnanců s rodinnými rolí, omezení v možnostech realizace některých potřeb a činností vzhledem k nedostatečné schopnosti jiných institucí je uspokojovat a umožňovat). Konfliktní situace ovšem vyvolávají i skutečnosti uvnitř rodiny: konflikt mezi vztahem dítěte k rodičům a k vlastní rodině, kterou si zakládá; změny vztahů uvnitř rodiny v souvislosti s biologickým a životním cyklem aj.

V závěru se Fišerová zabývala otázkou vývojových trendů rodiny v industriálních společnostech: ústředním problémem je, zda tento vývoj směřuje k jakémusi univerzálnímu typu, či naopak k příkré diferenciaci. Zejména se zřetelí k situaci v tzv. „třetím světě“ se soudí, že vzory chování manželské rodiny se zde šíří rychleji než sám proces industrializace.

V diskuzi k тезисům a hlavnímu referátu vystoupilo osmnáct účastníků zasedání. Většina diskusních příspěvků se soustřeďovala zejména k změnám v jednotlivých funkcích rodiny. K hlubšímu sociologickému studiu moderní rodiny, zejména k studiu rolí jejích jednotlivých členů, je bezpodmínečně nutná týmová spolupráce odborníků širšího okruhu, mj. i právníků a psychiatrů. Obsáhle byly projednány otázky související se zaměstnaností žen a s reprodukcí obyvatelstva, s plánovaným rodičovstvím, s činností interrupčních komisí. Závěrem se účastníci jednání shodli na zdůraznění potřeby rozvíjet hlubší teoretické studium otázek rodiny a rozvíjet sociologii rodiny. Konstatovali, že v současné době se teoretickým otázkám toho druhu nevěnuje soustavně žádné sociologické pracoviště u nás.

*

Sekce **Sociologie volného času a mimopracovní činnosti** diskutovala text hlavního referátu B. Filipcové (jež byla právě v zahraničí a proto se nemohla osobně zúčastnit) na téma *Některé sociologické aspekty kulturního vývoje v ČSSR a volný čas*. V referátu se Filipcová zabývala otázkami vlivu industriální společnosti na charakter volného

času. Charakterizovala teoretické přístupy a názory na volný čas tak, jak jsou uváděny ve světové literatuře. Dále provedla rozbor stavu naší společnosti a jeho vlivu na prožívání volného času. Závěrem se zabývala novými tendencemi kulturního vývoje a výzkumnými problémy.

B. Weiner přednesl koreferát, jehož obsahem byly zkušenosti a výsledky mezinárodního srovnávacího výzkumu časového rozpočtu dne člověka pracujícího v průmyslu a žijícího v průmyslovém městě (výzkum se uskutečnil v Olomouci). V referátu se zabýval metodologickými problémy výzkumu, problémy sebepozorování a zjišťování objektivních dat, otázkami primárních a sekundárních aktivit. Uvedl číselná srovnání výsledků výzkumů zúčastněných zemí. Výsledky ukazují na to, že ČSSR se charakterem prožívání dne řadí k vyspělým zemím. Významným problémem je skutečnost, že podíl volného času u nás zaostává za ostatními, zvláště vyspělými zeměmi.

Zaměření diskuse v sekci se po obsahové stránce rozdělilo do těchto otázek: první skupina problémů řešených v referátech i v diskusních příspěvcích se zabývala otázkami volného času, druhá skupina otázkami sociologie kultury a třetí skupina problémy a působením masových sdělovacích prostředků.

Velmi živá diskuse se rozvinula kolem otázek vymezení kategorie volného času a kolem některých konkrétních otázek připravovaných výzkumů modelu dne člověka (časový rozpočet). Již ta skutečnost, že v sekci byly předneseny referáty a diskusní příspěvek ze tří relativně samostatných oblastí, znamenala určité narušení jednotlivosti jednání a značně široký a pro účastníky velmi náročný záběr problematiky.

Jednání dospělo k těmto závěrům:

Bude nutno hlouběji rozpracovat kategorii volného času zvláště v tom smyslu, aby se přešlo od dosavadního negativního rozboru k pozitivnímu rozboru a k vymezování obsahu. Bude nutno daleko více prohloubit koordinaci výzkumů a dospět k minimálnímu plánu koordinovaných výzkumů tak, aby tyto výzkumy byly uskutečňovány v následných časových intervalech, umožňujících zachytit dynamiku změn a vývoje. Zvláště v oblasti sociologie kultury bude nutno zabezpečit spolupráci s historiky a výzkum probíhajících historických procesů. Bude nutno promyslet a uskutečnit hlubší spolupráci a širší zapojení sociologů do přípravy plánovaných i uskutečňovaných společenských projektů.

*

Sekce **Aktuální problémy metod, procedur a technik sociologického výzkumu** zasedala dva dny. Patřila k nejpokrokovější obsazeným sekcím konference. To je důkazem pozornosti, která se věnuje těmto otázkám. Současně však tato okolnost svádí dohromady pracovníky různých vědních oborů, takže je nesporné nalézt společný základ a společný jazyk.

Úvodní referát přednesl V. Lamser. Za-

býval se vztahy mezi výzkumem a teorií, výzkumem a praxí, různými typy výzkumů, výzkumnými modely, typologií a aplikací matematiky. Referáty slovenských sociologů J. Pašiaka a M. Katriaka se zabývaly výsledky metodologického výzkumu na Slovensku (proporce základního a aplikovaného výzkumu v sociologii) a verifikací empirických faktů. M. Disman se soustředil na pracovní hypotézy.

V dalších referátech byly soustavně probrány některé matematické postupy v sociologii. P. Pergler se zabýval programem pro vyčíslení sociologických výzkumných akcí pod názvem PROSA a měřením souvislosti společenských jevů pomocí teorie informací, F. Charvát věnoval pozornost kvantifikaci společenských struktur v podobě matematického modelu a V. Vrećion vystoupil s dvěma referáty o automatizované metodě vytváření a ověření sociologických hypotéz a zákonů, jakož i o exaktní metodě nalézání extrémálních sociologických skupin.

Další vystoupení byla rozptýlena do různé metodologické problematiky. Ukázalo se, že čím dále tím více se řeší nejen problémy obecné, ale také vztahující se k speciálním sociologickým disciplínám. Sociologický výzkum zasahuje oblasti ekonomie, lingvistiky, zdravotnictví, kriminologie atd.

Dalším výrazným rysem byla snaha prezentovat programy pro samočinné počítače a více jich využívat při zpracování výsledků výzkumů. Kromě uvedeného referátu Perglerova se objevil referát Šafářův o univerzálním vyhodnocovacím programu.

Závěrem zasedání byla přijata rezoluce, která obsahovala tyto hlavní body:

- Věnovat v základních sociologických ústavech větší pozornost výzkumu, evidenci a koordinaci jednotlivých výzkumných akcí.

- Zaměřit teoretické práce v oboru metodologie na teorii komunikace, programování a aplikaci matematiky.

- Respektovat potřeby empirické sociologie při výuce na vysokých školách.

- Prohloubit spolupráci se statistickými orgány.

- Zavést jednotnou terminologii v metodách a technikách sociologie.

*

Předsednictvo porady se rozhodlo mimo předem stanovený program zorganizovat dvě diskuse u kulatého stolu.

Diskuse u kulatého stolu k otázkám sociologické teorie

Program konference nepočítal se sekci ani s jiným speciálním jednáním, jež by byly věnovány otázkám sociologické teorie. I když k této problematice se především soustředily hlavní referáty a většina diskuse na plenárním zasedání, ukázalo se, že zastoupení této tematiky v programu konference nebylo ještě dostačující; široký a intenzivní zájem účastníků konference o otázky sociologické teorie si vynutil uspořádání zvláštní diskuse u kulatého stolu.

Program diskuse obrysové naznačil Z. Strmiska; navrhl, aby se diskuse soustředila ke třem problémovým okruhům: k otázkám pojetí sociologické teorie a zejména obecné sociologické teorie, k problémům vztahu sociologické teorie a sociologického výzkumu a k otázkám vztahu sociologie a společenské praxe v podmínkách socialistické společnosti. V průběhu živé, v některých místech až vzrušené diskuse se pochopitelně nepodařilo důsledně dodržet rozdělení diskuse podle tematických okruhů, nicméně si diskuse uchovala svůj logický řád, orientovala se na navržené problémy a zejména se soustředila na první dva tematické okruhy.

Diskuse vyšla z otázky, zda z marxistického hlediska je zdůvodněné a účelné rozlišovat obecnou sociologickou teorii od filosofické teorie společnosti. J. Klofáč ve svých diskusních poznámkách spíše naznačoval problematičnost logického diferencování a praktického konstituování dvou uvedených typů teorie, tj. obecné sociologické teorie na úrovni odborné společenské vědy na straně jedné a filosofické teorie (historického materialismu) na straně druhé. Žádal větší zdůvodnění a rozpracovanost koncepcí, pro něž je tato distinkce podstatná. Řada diskutujících se vyjadřovala pro diferenciaci různých typů teorie, pro respektování jejich specifičnosti a ovšem také pro jejich vzájemnou spolupráci, která se ovšem může stát plodnou teprve po jejich rozlišení a vydělení. J. L. Fischer v několika svých diskusních vystoupeních kladl důraz na specifičnost sociologické teorie, na potřebu výstavby obecné sociologické teorie a současně dokládal potřebu spojovat sociologickou teorii s filosofií, zejména s obecnými strukturologickými koncepcemi. Snažil se zběžně naznačit filosofické předpoklady pro výstavbu obecné sociologické teorie a v některých souvislostech načrtával projekt této výstavby. Nutnost rozpracování obecné sociologické teorie zdůrazňovali také jiní diskutující, např. M. Kaláb, M. Jodl, B. Jungmann, Z. Strmiska a další, přičemž jejich stanoviska měla své dílčí významové odlišnosti a rozdíly v akcentování jednotlivých aspektů. M. Jodl odmítl takové pojetí sociologické teorie, kdy se historický materialismus chápe jako strnulá základna, jakožto usměrňující zavřená soustava; i historický materialismus se vyvíjí, i on je otevřenou soustavou; zároveň zdůraznil M. Jodl nutnost plodného kontextu s celosvětovou sociologickou teorií. J. Szcze-pański (Polsko) svými uváženími zásahy vnášel více klidu do velmi živé diskuse, ukazoval na meze významu metateoretických problémů pro rozvoj vědních disciplín, i když tento význam ovšem nepopíral, avšak kladl důraz na vlastní konkrétní problematiku sociologie.

V souvislosti s diskusí o otázkách pojetí sociologické teorie vyvstala také otázka místa a úlohy kategoriální analýzy ve výstavbě sociologické teorie. J. Fibich se přimlouval za rozvíjení kategoriální analýzy při řešení specifických sociologických problémů,

jiní diskutující zdůrazňovali spíše potřebu systematické výstavby kategoriální soustavy pro sociologickou práci.

V diskusi o vztahu sociologické teorie a empirie kladl Z. Bauman (Polsko) důraz na empirickou orientaci sociologie, v níž spatřoval bytostnou dimenzi veškeré sociologické práce. Jedině respekt k empirii umožňuje překonání dogmatismu a spekulativnosti, bez soustavného zřetele k empirii degeneruje vědecká práce ve všech svých kvalitách, tak jako práce středověkých botaniků, kteří opisovali své herbáře jeden od druhého, takže zobrazované rostlinné druhy se stále méně podobaly skutečnosti. V této souvislosti se distancovali někteří diskutující, např. R. Supek (Jugoslávie), L. Urbánek aj., od skeptického poměru k filosofické a vědecké tradici, zejména vyzvedli závažnost podnětů obsažených v Marxově díle, které v autentické interpretaci je stále živým, dosud nedostatečně využívaným zdrojem pro rozvoj sociologické práce.

O nástin řešení problematiky vztahů mezi sociologickou teorií a empirií se pokusil B. Jungmann, který poukázal na složitost celého poznávacího procesu sociologického výzkumu a výstavby sociologické teorie; rozlišil základní roviny tohoto procesu, které jsou spjaté specifickými transformacemi, v nichž se právě uskutečňuje poznávací proces; integrace teorie a empirie se uskutečňuje specifickým způsobem v každém článku tohoto procesu i v jeho celku.

V souvislosti, která se týkala jednak celkového pojetí sociologie, jednak vztahu sociologie k společenské praxi, kritizoval R. Supek (Jugoslávie) hypertrofii systémové práce v sociologii a přednostní orientaci na výstavbu sociologického systému. Snažil se ukázat malou teoretickou i prakticko-spoolečenskou přínosnost takového pojetí sociologie a energicky obhajoval stanovisko, které smysl sociologie spatřuje v soustředěné, důsledné a nesmlouvavé kritice dané společenské skutečnosti. Někteří diskutující, např. Z. Strmiska, vyslovovali výhrady k takovému pojetí a snažili se ukázat, že výstavba systému sociologické teorie podmiňuje účinnost sociologické kritiky a že také ve vztahu k praxi nelze absolutizovat kritickou funkci sociologie na úkor jejího úkolu podílet se svými prostředky na pozitivní výstavbě nové společnosti.

Diskuse ve svém průběhu také ukázala, že naše sociologie je si vědoma úkolů, které má plnit ve vztahu k společenské praxi, že se cílevědomě distancuje jak od romantických představ, které přehližejí gnoseologickou a společenskou podmíněnost využívání společenských věd v praxi, tak také že jí je cizí akademismus „čisté“ vědy a s ním spjaté formy pasivity, že prostě marxistická sociologie v podmínkách socialistické společnosti nechce a nemůže hrát úlohu „hodné panenky v koutě“ (A. Knešl).

Improvizovaná diskuse u kulatého stolu se setkala s neobyčejně živým zájmem a vcelku i s příznivým ohlasem u účastníků konference. Její hlavní předností byla ži-

vost, bezprostřednost a věcnost, umožnila výměnu názorů k důležitým, dosud nedořešeným nebo zcela otevřeným otázkám a jistě přinesla mnoho podnětů pro její účastníky i pro posluchače. Nedostatkem bylo, že některé podstatné stránky problematiky mohly být probrány jen velmi povšechně, což patrně způsobilo některá nedorozumění a nejasnosti, jak dosvědčují i některé tiskové referáty o této diskusi. Požadavek výstavby sociologie jako svěbytné společenskovední disciplíny nelze samozřejmě vykládat za jakési oddělení sociologie od marxismu, nýbrž právě naopak tento proces výstavby znamená ve své podstatě využití a zhodnocení teoretických a metodologických předností marxismu ve svěbytné oblasti vědecké práce. Otázka marxistického charakteru sociologie byla ostatně široce rozbírána v hlavních referátech na plenárních zasedáních, a diskuse u kulatého stolu nedospěla v této otázce k jiným závěrům.

*

Také další diskuse u kulatého stolu na téma **Sociologie politiky** byla ustavena v průběhu porady a byla motivována potřebou vyjasnit některé teoretické problémy této speciální disciplíny, jež se v mnohých směrech prolíná s tematickým okruhem „Sociologická teorie politických systémů a vědeckotechnická revoluce“, jedním z úkolů Sociologického ústavu ČSAV. Diskuse, kterou řídil M. Soukup a které se účastnili zejména: M. Formánek, J. L. Fischer, V. Stupka, J. Fibich, M. Kaláb, M. Soukup, L. Krbeč, Z. Halouska, byla celkově živá, polemická, byla na ní přednesena řada podnětných příspěvků a přispěla k vyjasnění některých teoretických problémů předmětu a metod sociologie politiky (a politické vědy), i když pochopitelně většina problémů zůstává otevřena.

*

Předsednictvo porady uspořádalo v jednotlivých dnech speciální setkání a besedy postupně se všemi zahraničními delegacemi. Na těchto besedách došlo k vzájemné výměně informací, k předběžným dohodám o spolupráci, k dohodám o výměně publikací a vzájemné spolupráci sociologických žurnálů. Z dosažených dohod je nutno uvést předběžnou dohodu o trojstranné spolupráci sovětsko-polsko-československé na úseku konkrétních empirických výzkumů, dohodu o uspořádání československo-polské sociologické konference k výročí dvacetileté spolupráce, dohodu o tom, že jedno číslo Sociologického časopisu bude věnováno polské sociologii a naopak. Z jednání vyšla celá řada návrhů na publikování statí našich sociologů v časopisech ostatních socialistických zemí atd.

Během porady uspořádalo předsednictvo tiskovou konferenci se zástupci tisku, již se aktivně zúčastnil i J. Szczerpański. Hlavní zájem byl o pojetí marxistické so-

ciologie a vztah sociologického výzkumu k praxi komplexního řízení společnosti.

Na závěrečném plenárním zasedání, po dokončení diskuse, byla jednomyslně schválena rezoluce konference, kterou Sociologický časopis již otiskl.

Porada dovršila proces institucionalizace sociologie v ČSSR a podala přehled o stavu dosavadní práce jak na úseku obecné sociologie, tak na úseku jednotlivých sociologických disciplín. Konfrontovala současný stav sociologické práce s požadavky, které kladou na sociologii potřeby výstavby socialismu v ČSSR, se stavem sociologické práce v ostatních socialistických zemích i s požadavky, které klade celková úroveň světové sociologie, a vtyčila základní směry další práce. Porada v podstatě splnila úkoly, které si položila.

Celkové výsledky konference, její klady i zápory jsou odrazem vývoje stavu sociologie v ČSSR. Módní zájem o sociologii rozšířil značně počet účastníků nad původně předpokládaný počet. I když část pracovníků se zúčastnila konference spíše pasivně ve funkci pozorovatelů a část využila konference spíše jako příležitosti ke školení, měla masová účast na této první konferenci především ten význam, že si účastníci mohli konfrontovat své vlastní možnosti a aspirace se skutečnými požadavky, které sociologie jako vědní obor klade. Vzhledem k tomu, že konference usilovala o přechod od kvantitativního rozvoje k rozvoji kvalitativního, splnila i po této stránce svůj účel.

Porada konstatovala, že přes dosavadní péči stranických, školských a akademických orgánů zaostává materiální a кадровé vybavení naší sociologie za úkoly, které před ní stojí. Jde především o dobudování sítě sociologických pracovišť, o dobudování slovenských pracovišť tak, aby mohly být prováděny úspěšné celostátní výzkumy, a v neposlední řadě jde o кадровé a materiální zabezpečení evidence a koordinace empirických výzkumů, které by mělo sehrát důležitou roli při zvyšování kvality výzkumů a zamezit negativní jevy provázející živelný rozvoj výzkumů.

V dalším období minimálně čtyř let nelze počítat s obdobnou obecnou celostátní konferencí, ale především s dílčími konferencemi monotematickými, kde by byly zhodnoceny výsledky našich vnitřních i mezinárodních komparativních výzkumů a kde by výsledky našeho bádání byly konfrontovány nejen s obdobnými výsledky v socialistických zemích, ale ve světovém měřítku. Je nutno předpokládat, že příští celostátní konference bude podstatně výběrovější než první porada, a po této stránce bude mít poněkud odlišnou funkci.

Po poměrně úspěšném vystoupení československých sociologů na VI. světovém sociologickém kongresu v Evianu jde o první rozsáhlejší veřejnou akci, již se představili českoslovenští sociologové před naší i mezinárodní veřejností. Je možno konstatovat, že československá sociologie získala v krátké

době spolehlivý přehled o celkovém stavu světové sociologie, že nastoupené směry bádání jsou produktivní a na úrovni současné světové vědy, přičemž se velmi výrazně projevuje úsilí o prosazení tvůrčího marxistického přístupu v rozvíjení disciplíny. Celkově je možno říci, že konference upevnila prestiž československé sociologie a ukázala možnosti její participace jak na úseku vědeckého řízení socialistické společnosti, tak na úseku mezinárodní konfrontace ideologií. Výrazným rysem rozvoje československé sociologie je úsilí o spojování teoretických a empirických hledisek v sociologické práci. V tomto směru bylo prospěšné, že zejména v sekci „Sociologické problémy vědeckotechnické revoluce v současné etapě světového vývoje, problémy koexistence a sociální revoluce“ bylo možno konfrontovat filosofické a sociologické přístupy k dané problematice a ujasnit si jejich komplementárnost. Jistým nedostatkem je poměrná izolovanost obecné sociologie a speciálních sociologických disciplín, kde namnoze převládá dosud iniciativa pracovníků ostatních vědních oborů, nikoli sociologů. Jisté nebezpečí se projevuje i v tom, že základní výzkum v oblasti metodologie značně předstihl možnosti svého reálného uplatnění v konkrétních empirických výzkumech a hrozí na tomto úseku určitá nezdravá izolace. Jistá disproporce se jeví mezi široce a dlouhodobě založeným základním výzkumem na jedné straně a často nekvalifikovanými, nekoordinovanými, živelnými drobnými výzkumy na straně druhé. V plánu vědecké práce chybějí především méně rozsáhlé krátkodobé výzkumy strategického významu pro teorii i praxi.

Jistou nevýhodou konference byla skutečnost, že byla uspořádána v poměrně malém časovém odstupu od Světového kongresu v Evianu, proto nemohla po odborné stránce překročit úroveň přínosu československé delegace na Světovém sociologickém kongresu.

Podstatným kladem politické atmosféry konference bylo pozitivní, optimistické ovzduší, přesvědčení o možnosti účinné pomoci rozvoji socialismu. Na konferenci nechyběly kritické projevy k současnému stavu naší socialistické společnosti, nebyly to však projevy akademického skepticismu, ale projevy reálného úsilí o zlepšení daného stavu, provázené konkrétním úsilím o věcné řešení situace.

Dalším kladným rysem jednání bylo živé střetávání názorů i osobních věcně podložených stanovisek, diskuse provázené osobní angažovaností, nezasťirající názorové difference, ale usilující o překonávání těchto diferencí na úrovni vědy. Tato tvůrčí atmosféra vynikla zejména na diskusích u kulatého stolu, které se prokázaly jako velmi účinný prostředek výměny názorů a vyjasnění stanovisek.

Konference potvrdila, že rámec marxismu je dosti široký pro integrování všech vědecky cenných podnětů světové vědy a dává dostatek prostoru pro střetávání názorů, které je životodárnou pítudou pro rozvoj